

APŽVALGA. KRITIKA. BIBLIOGRAFIJA

XIV TARPTAUTINIS FILOSOFŲ KONGRESAS

1968 m. rugsėjo 2—9 d. Vienoje (Austrija) įvyko XIV Tarptautinis filosofų kongresas. Tokius kongresus organizuoja Tarptautinė filosofinių draugijų federacija kas penkti metai, pradedant 1900 m. Nuo XII kongreso (1958, Venecija) juose pradėjo dalyvauti Tarybų Sąjungos ir kitų socialistinių šalių filosofai. Priešpaskutiniame, tryliktame, kongrese Meksikoje dalyvavo apie 900 filosofinės minties atstovų iš įvairių kraštų, o paskutiniajame jų buvo daugiau kaip 3000 iš 65 šalių. Jų tarpe daugiausia filosofai profesionalai — universitetų ir filosofijos institutų profesoriai bei mokslininkai; taip pat nemažai buvo mokytojų, studentų ir šiaip filosofija besidominčių ir su ja susijusių žmonių. Daugiausia filosofų dalyvavo iš JAV, VFR, Austrijos, Italijos, Prancūzijos, Anglijos, Kanados. Socialistinė filosofija buvo atstovaujama Bulgarijos, Čekoslovakijos, Jugoslavijos, Lenkijos, Rumunijos, Tarybų Sąjungos, VDR ir Vengrijos delegacijų — iš viso daugiau kaip 200 žmonių. Nemaža filosofų marksistų buvo iš kapitalistinių kraštų.

Kongresą šefavo Austrijos prezidentas F. Jonas, garbės prezidiumą sudarė kancleris J. Klausas, vyriausybė ir Vienos burmistras B. Marekas, o į garbės komitetą įėjo austrų katalikų bažnyčios, švietimo ministerijos, Vienos universiteto, Mokslų akademijos, bankų ir pramonės vadovai. Kongresui pirmininkavo austrų filosofas profesorius Leo Gabrielis, kuris tapo Tarptautinės filosofinių draugijų federacijos prezidentu iki sekančio kongreso, perėmęs šį postą iš meksikiečio F. Larojo. Daugiausia darbo į kongreso organizavimą ir pravedimą įdėjo austrai, daug prie to prisidėjo taip pat ir TSRS, Lenkijos, Rumunijos bei kitų šalių filosofai marksistai.

Svarbiausi XII kongreso darbotvarkės klausimai buvo „Žmogus ir gamta“, „Laisvė ir vertybė“, „Logika, kalba ir komunikacija“, o XIII — „Žmogus“ ir „Mūsų epochos kritika“. XIV kongrese vienos ar kelių bendrų temų nebuvo.

Kongresas po jo iškilmingo atidarymo Vienos operoje, dalyvaujant Austrijos prezidentui, vyriausybei ir Vatikano atstovui, prasidėjo reprezentaciniu pranešimu „Apie proto jėgą“, kurį padarė VFR filosofas H. Gadameris. Po to Vienos universitete per septynias dienas įvyko 5 plenariniai posėdžiai, 8 koliokviumai, veikė 13 sekcijų su daugeliu grupių ir būrelių. Kiekviena ši kongreso darbo forma turėjo savo temą. Kongreso tematika buvo tokia: plenarinių posėdžių: I — Dvasia, pasaulis ir istorija, II — Laisvė: atsakomybė ir apsisprendimas, III — Kalba: semantika ir hermeneutika, IV — Filosofija ir ideologija, V — Filosofija ir gamtos mokslai; koliokviumų: I — Marksas ir šiuolaikinė filosofija, II — Brentanas, filosofinė psichologija ir fenomenologinis sąjūdis, III — Vitgenšteinas, „Vienos būrelis“ ir analitinė filosofija, IV — Deontinė logika ir jos reikšmė etikai ir teisei, V — Sintezės reikšmė integraliniame mąstyme, atsižvelgiant į vientisas struktūras, VI — Kibernetika ir technikos filosofija, VII — Laikas, VIII — Žmogaus prigimtis ir taikos problema; sekcijų: I — Logika, II — Pažinimo ir mokslo teorija, III — Kalbos filosofija, IV —

Ortologija ir metafizika, V — Etika ir vertybių filosofija, VI — Estetika ir meno filosofija, VII — Gamtos filosofija, VIII — Kultūros filosofija, IX — Istorijos filosofija, X — Filosofinė antropologija, XI — Teisės filosofija, socialinė filosofija, politinė filosofija, XII — Religijos filosofija, XIII — Filosofijos istorijos tyrinėjimas.

Kongrese iš viso buvo perskaityta arti 1000 pranešimų, žymi jų dalis — socialistinių ir kitų šalių marksistų. Plenariniuose posėdžiuose iš 18 pranešimų 5 padarė socialistinių šalių filosofai (P. Kopninas, V. Mšvenijeradzė, V. Ambarcumianas, A. Šafas ir G. Mendė). Beveik visi tarybinės delegacijos nariai (43 žmonės) skaitė pranešimus ir dalyvavo diskusijose. Pagal dalyvių, pranešimų ir paraiškų jiems skaičių gausingiausi buvo: I, II ir IV plenarinis posėdis, I, VI ir VIII koliokviumas, II, V ir XIII sekcija (žr. jų temas). Daugiausia dėmesio susilaukė, sukėlė gyvas diskusijas, priešpastatė buržuazinius filosofus ir marksistus žmonijos istorijos dėsningumą, dabartinės epochos ideologinio atspindėjimo, filosofijos ir ideologijos santykio, laisvės bei atsakomybės, žmogaus, pasaulio pažinimo ir panašios problemas.

Ypatingą reikšmę kongrese turėjo K. Markso filosofinio palikimo nagrinėjimas ir vertinimas. Čia iškilo trys klausimų grupės: 1) marksizmo kilmė, Hegelis ir Marksas; 2) mokslas ir ideologija marksizme; 3) Markso humanizmas.

Nepaisydami autentiškų marksizmo šaltinių arba tendencingai juos vertindami, marksizmo esmės nagrinėjimą pakeisdami vulgariai kai kurių neigiamų socialistinės tikrovės reikšinių interpretacija, buržuaziniai filosofai bandė paneigti didžiulį progresyvų Markso filosofijos vaidmenį mūsų epochoje. Marksistai (P. Fedosejevas, F. Konstantinovas, M. Mitinas, T. Oizermanas, O. Korniu, A. Šafas, K. Gulijanas ir kt.) išryškino principinį Markso ir Hegelio filosofijos skirtumą, atskleidė mokslinę marksistinės filosofijos esmę, akcentavo marksizmo revoliucinį humanizmą — tuos aspektus, kuriais labiausiai spekuliuoja marksizmo priešininkai.

Įvairių kraštų, kryptių ir specialybių filosofai vis plačiau ir aktyviau nagrinėja žmogaus problemą. Kongrese tai atspindėjo pakankamai ryškiai. Ši problema buvo diskutuojama labai karštai ir daugeliu aspektų: filosofinės antropologijos, vertybių ir humanizmo, laisvės ir atsakomybės, religiniu ir kt. Vien tik „Filosofinės antropologijos“ sekcijoje veikė 5 grupės, kuriose buvo nagrinėjami individualybės, žmoniškumo klausimai, socialinė antropologija ir metafizika, specialioji epistemologija, „Aš“ ir aplinka fenomenologiniu ir istoriniu požiūriu. Tai rodo žmogaus problemos sudėtingumą. Pranešimuose pasireiškė daugeliui Vakarų filosofų būdingas asmenybės abstrahavimas nuo konkrečių istorinių sąlygų, ypač nuo visuomenės socialinės-ekonominės struktūros, religinis problemos mistifikavimas. Marksistinė kryptį šioje sekcijoje atstovavo M. Jovčiukas, A. Žoža, P. Ruševsas, D. Pavlovas ir kt.

„Amerikiečių filosofinė draugija dialektiniam materializmui studijuoti“ surengė marksistų ir krikščionių dialogą tema „Žmogaus prigimtis ir taikos problema“ (VIII koliokviumas, pirmininkavo JAV filosofai Dž. Somervilas ir H. Parsonsas). Nemaža žmogaus problemos aspektų buvo paliesta aktyvioje ir gausioje V sekcijoje („Etika ir vertybių filosofija“), o taip pat II koliokviume, skirtame Brentano kryptiai.

Žymią vietą kongreso darbuose užėmė kultūros filosofijos, estetikos ir meno filosofijos, teisės ir politikos filosofijos, istorijos filosofijos klausimai. Pažymėtina, jog iš 16 pirmininkaujančių atitinkamų sekcijų posėdžiams, kuriuose buvo svarstomi šitie klausimai, 7 buvo iš socialistinių šalių. (Pirmininkaujantis sekcijos grupei padarydavo ir įžanginį pranešimą.) Didėjantis ir kartu prieštaringas meno vaidmuo visuomenės gyvenime tampa

vis aktualesniu įvairaus filosofinio interpretavimo objektu. Kongrese meno filosofijos klausimų diapazonas buvo labai platus ir mišrus: budizmas ir estetika; husitų estetinė koncepcija; meninės kūrybos esmė ir vertinimas; fantazijos, priešastingumo ir teleologijos sąveika meninės kūrybos procese; meno kritikos problemos ir t. t.

Mokslo ir pasaulio pažinimo filosofinės problemos buvo nagrinėjamos visuose kongreso lygiuose ir grandyse. Giminingai šiuo atžvilgiu sričiai — kalbos filosofinėms problemoms ir logikai — taip pat buvo skirta nemaža dėmesio. Šių klausimų grupei iš viso buvo skirti 2 plenariniai posėdžiai, 4 koliokviumai ir 4 sekcijos; plenariuose posėdžiuose du pranešimus padarė tarybiniai mokslininkai: V. Ambarcumianas — „Šiuolaikinis gamtos mokslas ir filosofija“ ir P. Kopninas — „Kalbos analizė kaip loginė-epistemologinė problema“. Koliokviuose kibernetikos ir technikos filosofijos klausimais vyravo lenkų mokslininkai su T. Kotarbinskiu priešakyje.

Šiuolaikinė buržuazinė filosofija yra didelėje religijos įtakoje. Kongrese buvo daug įvairių konfesijų dvasiškių ir religinės filosofijos šalininkų pasauliečių. Jie dominavo „Religijos filosofijos“ sekcijoje. Taip pat nemaža jų pranešimų buvo ontologijos ir metafizikos, filosofijos istorijos, etikos, estetikos, mokslo filosofijos ir kitose sekcijose. Jie buvo aktyvūs visų kongreso darbų dalyviai — organizatoriai ir pranešėjai. Vatikano sekretoriato netikinčiųjų reikalams vadovas Vienos arkivyskupas kardinolas F. Kenigas, kongreso garbės komiteto narys, pasakęs kalbą jo atidarymo iškilmėse ir perskaitęs popiežiaus Povilo VI sveikinimo laišką, rūpinosi kongreso idėjinio kryptingumu, jo darbo atmosfera. Žinomas marksizmo kritikas katalikų teologas G. Veteris plenariniame posėdyje perskaitė pranešimą apie marksistinę ideologijos sąvoką. Iš katalikų filosofų pusės jautėsi pakantumo dvasia ir pabrėžtas objektyvizmas.

„Religijos filosofijos“ sekcijos diskusijoje susitiko tokie įtakingi religijos šalininkai, kaip R. Kreičas (JAV), V. Brugeris, V. Kailbachas (VFR), A. Karačiolas (Italija) ir daugelis kitų, su marksizmo atstovais A. Okulovu, D. Ugrinovičium (TSRS), J. Lukaču (Vengrija), E. Rigleriu (Austrija) ir kt. Buvo diskutuojami religijos filosofijos objekto ir metodo, jos pagrindinių problemų ir jų šiandieninės reikšmės klausimai. Kai kurie katalikų filosofai lietė dialogo tarp krikščionių ir marksistų klausimą. V. Brugeris kalbėjo, jog tokiam dialogui trukdo skirtingas ir prieštaringas svarbiausiųjų filosofinių ir religinių sąvokų vartojimas iš abiejų pusių. Pranešėjas čia pat siekė primesti marksistams, kaip dialogo sąlygą, savąją tų sąvokų prasmę; tai, žinoma, ne tik negali būti tokia sąlyga, bet priešingai — prieštarauja pačiam dialogo logikai. Apskritai, sprendžiant iš tos sekcijos darbo, dabartinis buržuazinės bei teologinės religijos filosofijos lygis yra žemas, palyginus su klasikiniu buržuazinės filosofijos palikimu šioje srityje. Amerikos katalikų filosofų asociacijos nacionalinis prezidentas R. Kreičas, pirmininkavęs sekcijai, savo „religinio patyrimo“ koncepciją preteningai mėgino priešpastatyti Jumo, Kanto ir Hegelio religijos filosofijai. Tačiau jo mintys pasirodė gana skurdžios, palyginus su klasikų, ypač Kanto ir Hegelio, mintimis.

Filosofijos istorija ne tik atskleidžia praeities minčių lobyną, ne tik yra būtina bendrai filosofinei kultūrai ir išsilavinimui, — ji visada buvo ir tebėra aštrios ideologinės kovos arena. Taip buvo ir šiame kongrese. „Filosofijos istorijos tyrinėjimo“ sekcijoje dirbo net 12 grupių. Buvo perskaityta daugiau kaip šimtas pranešimų, skirtų Platono ir Aristotelio, Augustino ir Tomo Akviniečio, Kanto ir Leibnico, Hegelio ir Fojerbacho filosofiniam palikimui nagrinėti. Bene daugiausia dėmesio teko Kantui — 19 pranešimų (ne tik iš VFR, JAV, Kanados, Rumunijos, bet ir iš Maroko, Pietų Afrikos). Pažymėtina, jog visiškai

mažai dėmesio buvo skiriama Rytų filosofijai: jos klausimus nagrinėjo tik viena speciall grupė, ir ta pati buvo labai negausi (joje dominavo JAV filosofai — išėiviai iš Kinijos, Japonijos ir kitų kraštų).

Kongreso metu veikė filosofinės literatūros, išleistos įvairiuose kraštuose laikotarpiu nuo XIII iki XIV Tarptautinio filosofų kongreso, paroda. Ji liudijo didelę šios srities autorių produktyvumą, problematikos įvairumą. Daug išėjo knygų, skirtų filosofijos klasikų palikimui nagrinėti, marksizmo-leninizmo kritikai iš buržuazinių pozicijų. Daugiausia leidinių parodoje buvo vokiečių kalba (VFR, Austrijos, Šveicarijos), gausios buvo JAV, Prancūzijos, Italijos knygų lentynos. Iš socialistinių šalių geriausiai savo leidiniais pasirodė VDR.

Kaip skelbė kongreso programa, įžymieji dabarties mąstytojai, kongresui pasibaigus, visą savaitę skaitė viešas paskaitas — po 2—3 kas vakarą. Tokių paskaitų tarpe buvo „Žmogiškosios veiklos ir mąstymo ontologiniai pagrindai“ (D. Lukačas — Vengrija), „Pasaulio pažinimas“ (E. Blochas — VFR), „Filosofija ir antifilosofija“ (M. Saka — Italija), „Filosofinis testamentas“ (G. Marselis — Prancūzija), „Žmogus, logosas ir filosofija“ (P. Radžus — Indija), „Marksizmas ir mokslas“ (F. Konstantinovas — TSRS), „Dvasia ir technika“ (H. Lejus — VDR), „Religinė-filosofinė egzistencija budizme“ (K. Nisitanis — Japonija) ir kitos.

Atskiri kongreso dalyviai, o taip pat ekstremistinė studentų grupė, panaudodami politinę situaciją, susidariusią ryšium su įvykiais Čekoslovakijoje, mėgino pakreipti kongresą politinių aistrų linkme. Įdomu, jog kai kurie Vakarų filosofai, kurie paprastai kratosi politikos, pabrėžia savo akademiškumą, skelbia deideologizacijos koncepciją, buvo bepradedę „rišti“ filosofiją su politika, su praktika. Kongreso dalyvių tarpe platinami lapeliai, kvietusieji filosofus „parodyti minties veiksmingumą“, nedarė jiems ypatingo įspudžio. Absoliuti jų dauguma į kongresą atvyko, nusiteikę dalykiškai, siekdami susitikti su savo profesijos kolegomis, dalyvauti su jais pokalbiuose (kongreso šūkis buvo „Susitikimas ir pokalbis“), paskelbti savo mokslinio darbo rezultatus, išklausti kitų pranešimus. Tai buvo lemiamas kongreso darbo faktorius. (Kongreso dalyviai gavo po du stambius iš anksto parengtų pranešimų tomus. Kongresui pasibaigus, bus išleisti dar keturi dideli jo darbų tomai.)

Kongresas pademonstravo nepaprastai didelį filosofijos vaidmenį dabarties gyvenime ir žmonijos istorijoje, jos mokslinės bei ideologinės funkcijos svarbumą, ideologinės kovos tarp dviejų socialinių-politinių sistemų aštrumą. Šis kongresas buvo pirmas tarptautinis platus masto buržuazinių filosofų ir marksistų susitikimas, vaisinga diskusija daugeliu aktualių klausimų. Kongresas atspindėjo dabartinės filosofinės minties problematikos platumą, įvairumą bei svarbumą, plačiosios pasaulio visuomenės domėjimąsi ja. Kongrese pasireiškė daug įvairių, bet savo socialine prigimtimi bei gnoseologiniu požiūriu giminingų, šiuolaikinės buržuazinės filosofijos krypčių. Sunku spręsti, kuri iš tų plačiai žinomų krypčių — neopozityvizmas, egzistencializmas, neotomizmas, pragmatizmas, fenomenologija — yra įtakingiausia, kokios jų vystymosi tendencijos ir perspektyvos. Įsprauti kongresą į šitų krypčių schemą buvo neįmanoma. Viena yra aišku: šiuolaikinės buržuazinės filosofijos ryšys su religija yra stiprus, ir neatrodo, kad jis silpnėtų. Bažnyčia šioje ideologinės kovos sferoje laikosi aktyviai.

Kongresas ryškiai parodė augantį marksistinės filosofijos vaidmenį. Su tuo norom nenorom priversti skaitytis ir jos priešininkai. Gausus dialektinio materializmo atstovų

būrys socialistinėse ir kapitalistinėse šalyse veda dalykišką ir principinį ginčą su savo oponentais tarptautiniu mastu ir laimi vis naujas pozicijas, nežiūrint kai kurių nepalankių konjunktūros aplinkybių.

J. Minkevičius

BAŽNYČIOS SKELBIAMOS DOROVĖS KRITIKA LIETUVOS ATEISTINĖJE 1940—1965 m. LITERATŪROJE (Kai kurie aspektai)

1940—1965 metų respublikos ateistai ne pirmieji nagrinėjo religijos ir moralės santykio klausimus: jais domėjosi XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios ateistai¹, religininkų skelbiamą moralę aštriai kritikavo betarpiški tarybinio laikotarpio ateistų pirmtakai — marksistinio-lenininio ateizmo pradininkai su V. Mickevičium-Kapsuku ir Z. Aleksa-Angariečiu² priešakyje ir buržuazinės Lietuvos laisvamaniai³. Tarybų Lietuvos ateistinėje literatūroje religinė etika ir ja grindžiami moralės principai bei normos vis nuosekliau buvo kritikuojami iš istorinio materializmo pozicijų. Tačiau joje tam tikrą laiką buvo jaučiamos kai kurios buržuazinės Lietuvos laisvamanių klaidos (bažnyčios skelbiamos moralės kritikos suvedimas į dvasininkijos ir tikinčiųjų amoralaus elgesio kritiką, neanalizuojant, kiek tas elgesys išplaukia iš pačios religijos esmės, ir kt.).

Pirmaisiais pokario metais, kai sudėtingomis aštrios kovos sąlygomis daugelis kulto tarnų atvirai stojo prieš Tarybų valdžią Lietuvoje, reikėjo demaskuoti ir morališkai įvertinti jų poziciją tikinčiųjų akyse. Tai Lietuvos ateistai ir darė. Vien 1945—1951 m. iš respublikos periodikoje išspausdintų 508 ateistinių straipsnių, 270-yje parodoma amorali politinė bažnyčios ir jos tarnų veikla⁴, iškeliami neigiami jų asmeninio gyvenimo faktai. Pažymėtini J. Jurginio, J. Mickevičiaus, P. Pakarklio, J. Ragauskos, J. Žiugždos ir kitų autorių darbai, parodantieji antilaudinę Vatikano, bažnyčios ir reakcinių kulto tarnų veiklą įvairiais Lietuvos istorijos laikotarpiais⁵. Paskutiniaisiais aptariamo laikotarpio me-

---

¹ *J. Barzdallis*, XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios Lietuvos ateistinė mintis apie religijos kilmę ir kitimą (kand. dis.), V., 1960, p. 251—255.

² *A. Darginavičienė*, Religijos ir klerikalizmo kritika Zigmo Aleksos-Angariečio darbuose (kand. dis.), V., 1968, p. 62—67.

³ *Э. В. Каракозова*, К вопросу о характере атеизма свободомыслящих в буржуазной Литве 1919—1940 гг.) (канд. дисс.). Вильнюс, 1963, стр. 253—285.

⁴ *А. Бальсис*, Роль печати в формировании научно-атеистического мировоззрения трудящихся Советской Литвы (1956—1965 гг.) (автореферат канд. дисс.), М., 1967, стр. 13.

⁵ *J. Jurginis*, Kaip bažnyčia Lietuvoje gynė išnaudotojų interesus, V., 1954; *J. Mickevičius*, Bažnyčia — darbo žmonių priešas, V., 1951; *P. Pakarklis*, Popiežiai — lietuvių tautos priešai, V., 1948; *J. Ragauskas*, Bažnyčia — išnaudotojų sąjungininkas ir ramstis, V., 1954; *J. Žiugžda*, Reakcinė katalikų dvasiškija — amžinas lietuvių tautos priešas, Kaunas, 1948; *to paties autoriaus*, Katalikų bažnyčios ekspansija į Pabaltijį ir Rytų Europą, V., 1962, ir kt.